

Resultat och betygsättning i gymnasiefriskolor

Karin Edmark
Lovisa Persson

I DEN HÄR RAPPORTEN undersöks hur elevers skolresultat och övergång till eftergymnasial utbildning påverkas av att gå i en fristående i stället för en kommunal gymnasieskola.

Resultaten tyder på att friskoleeleverna i genomsnitt får högre betyg, bättre provresultat i svenska och engelska, oftare går klart gymnasiet och i högre utsträckning studerar vidare. Men författarna finner också tecken på en mer generös betygsättning i friskolorna. Exempelvis sätter friskolor högre kursbetyg jämfört med resultaten på nationella prov. Även om författarna inte kan säga om en mer generös betygsättning förklarar hela resultatskillnaden mellan fristående och kommunala skolor, indikerar det här mönstret att det behövs åtgärder för att förbättra likvärdigheten i betygsättningen mellan skolor.

Karin Edmark är docent vid Institutet för social forskning (SOFI) vid Stockholms universitet.

Lovisa Persson är forskare vid Institutet för Näringslivsforskning (IFN) och Högskolan Kristianstad.

SNS ANALYS | En stor del av den forskning som bedrivs är vid sin publicering anpassad för vetenskapliga tidskrifter. Artiklarna är ofta teoretiska och inomvetenskapligt specialiserade. Det finns emellertid mycket forskning, framför allt empirisk och policyrelevant sådan, som är intressant för en bredare krets. Målet med SNS Analys är att göra denna forskning tillgänglig för beslutsfattare i politik, näringsliv och offentlig förvaltning och bidra till att forskningen når ut i medierna. Finansiellt bidrag har erhållits från Jan Wallanders och Tom Hedelius Stiftelse. Författarna svarar helt och hållet för analys, slutsatser och förslag.

»Resultaten av vår analys tyder på att friskoleeleverna i genomsnitt får högre betyg.«

Ett mål för den svenska skolpolitiken är att gymnasieutbildningen ska vara av hög och likvärdig kvalitet. Syftet med friskolereformen var att öka kvaliteten och produktiviteten i skolan via den förnyelse och kreativitet som nya aktörer och ägandeformer kunde inbringa och via konkurrens mellan skolor.¹ I den här rapporten sammanfattar vi resultaten i en forskningsartikel där vi analyserade effekterna på skolresultat och övergång till vidare studier av att gå i en fristående i stället för en kommunal gymnasieskola (Edmark och Persson, 2021). Vår undersökning bidrar till att besvara frågan om huruvida friskolereformen har medverkat till att uppfylla kvalitetsmålen för den svenska skolan.²

Att undersöka effekterna av friskolereformen är särskilt viktigt i ljuset av att friskolorna kommit att spela en betydande roll inom det svenska gymnasieväsendet. Under läsåret 2020/21 gick nästan 100 000 elever i en fristående gymnasieskola. Det motsvarar 30 procent av gymnasieeleverna och är den högst uppmätta andelen sedan friskolereformen genomfördes i början av 1990-talet.

I studien jämförs elever som påbörjade en utbildning i antingen en fristående eller kommunal gymnasieskola under perioden 2009–2013. För att göra eleverna så jämförbara som möjligt använder vi en kombinerad så kallad matchnings- och regressionsanalys. Metoden går ut på att rensa bort elevbakgrundens betydelse för elevernas studieresultat så att endast betydelsen av gymnasieskola kvarstår. Hur väl en sådan metod fungerar beror på vilken information om eleverna vi har tillgång till och kan kontrollera för. Även om det inte med säkerhet går att säga att vi lyckas fånga upp alla relevanta aspekter kan det framhållas att vi har tillgång till en stor mängd registerbaserad information som vi bedömer är relevant för

undersökningen. Bland annat har vi mått på elevernas familjebakgrund och studieresultat i högstadiet. Vi har också information om elevernas skolpreferenser såsom de avspeglas i hur de har rangordnat kommunala och fristående skolor i gymnasieansökningarna. Efter att ha genomfört olika typer av känslighetsanalyser bedömer vi att vår analysmetod troligen kommer nära de reella effekterna av att gå i en fristående i stället för en kommunal gymnasieskola, och att vi inte till övervägande del fångar upp skillnader i elevbakgrund.

Resultaten av vår analys tyder på att friskoleeleverna i genomsnitt får högre betyg, bättre resultat på nationella proven i svenska och engelska och oftare går klart gymnasiet i tid. Vi finner vidare att friskoleeleverna i högre utsträckning både går vidare till eftergymnasiala studier och tar högskolepoäng som motsvarar minst halvfartstudier. Däremot ser vi också tecken på att betyg och provresultat delas ut mer generöst i friskolor. Elever i friskolor får exempelvis i större utsträckning än elever i kommunala skolor ett kursbetyg som är högre än betyget på motsvarande nationella prov. Mönstret är tydligare i skolor som drivs i aktiebolagsform och i skolor där en låg andel av personalen har en pedagogisk utbildning.

Baserat på analysmaterialet ser det således ut som att det i genomsnitt förekommer en generös betygsättning i fristående skolor. Dataunderlaget innehåller dock inte tillräckligt med information för att vi ska kunna uppskatta hur omfattande dessa tendenser är. Vi kan därför inte bedöma om eleverna i friskolorna lär sig mer, lika mycket eller mindre än eleverna i de kommunala skolorna. Våra resultat kan sammanfattas med att det för de enskilda eleverna är fördelaktigt att gå i friskola på så sätt att det leder till högre

1. Prop 1992/93:230, s. 27.

2. Ett annat mål med friskolereformen var att öka den pedagogiska mångfalden, som en förutsättning för reell valfrihet. Vi studerar inte uppfyllelsen av detta mål, och inte heller effekterna på segregation.

betyg och övergång till eftergymnasiala studier. Det finns emellertid en risk att det sker på bekostnad av en snedvriden antagning till högre utbildning, vilket är både orättvist ur ett individperspektiv och potentiellt kostsamt för samhället i stort då individer blir antagna till utbildningar som de i själva verket inte är mest kompetenta att genomföra.

Vår undersökning kompletterar tidigare studier som har analyserat olika aspekter av friskolereformen. När det gäller effekter på elevernas studieresultat är det främst grundskolan som har undersökts. Böhlmark och Lindahl (2015) jämförde exempelvis kommuner där andelen elever i fristående grundskolor ökade olika mycket efter friskolereformen och fann att en högre friskoleandel var positivt korrelerad med förbättrade slutbetyg i årskurs 9 samt universitetsutbildning.³ Till skillnad från vår undersökning, som mäter skillnader mellan elever som går i fristående och kommunal skola, mätte Böhlmark och Lindahl den sammantagna effekten på alla elever av en ökande friskoleandel på kommunnivå. Deras undersökning fångade därmed upp potentiella konkurrenseffekter på både kommunala och fristående skolor, liksom effekter av att gå i friskola. Enligt Böhlmark och Lindahl är det troligt att en stor del av den effekt de uppmäter beror på den ökade konkurrensen mellan skolor. Hennerdal m.fl. (2018), som genomfört en uppföljande studie, påpekar att effekten också kan förklaras av en förändrad elevsammansättning.⁴

När det gäller undersökningar på gymnasienivå, är den mest relevanta referensen till vår studie Hinnerich och Vlachos (2017), som i likhet med oss analyserar effekter av att gå i fristående gymnasieskola. De analyserar ett stickprov av skolor vars nationella prov rättades om av Skolinspektionen. Enligt Skolinspektionens rättning hade friskoleleverna sämre provresultat än eleverna i kommunala skolor – men när skolorna rättade proven själva fick friskoleleverna högre provresultat än elever i kommunala skolor. Detta tyder på att friskolornas bedömningar av proven i genomsnitt var mer generösa än de kommunala skolornas bedömningar.

Hur ska vi se på de sammantagna resultaten av vår studie och tidigare studier? Å ena sidan kan det nämnas att Böhlmark och Lindahl (2015) anser det troligt att deras resultat snarare återspeglar en höjning av faktiska prestationer än generösa betyg.⁵ Å andra sidan tyder undersökningen av Hinnerich och Vlachos (2017) på att de fristående gymnasieskolornas rättning av nationella proven är så pass mer generös att den döljer att de reella resultaten (uti från Skolinspektionens rättning) är

sämre. Vår slutsats är att det finns tydliga tecken på generös betygsättning i friskolor, åtminstone på gymnasienivå.⁶ Att införa åtgärder för att nå en mer likvärdig bedömning ter sig därför starkt motiverat.

Hur vi uppnår jämförbarhet mellan elevgrupper

En metodmässig utmaning är att säkerställa att resultaten av undersökningen verkligen avspeglar en effekt av att gå i en friskola i stället för en kommunal skola. Hur kan vi försäkra oss om att skillnaderna inte i stället uppkommit som en följd av att elever med olika begåvningar och förutsättningar valt att gå på olika typer av skolor?

Den mest trovärdiga metoden skulle vara att slumpmässigt fördela elever mellan fristående och kommunala skolor och sedan studera hur det går för dem.⁷ Vi har emellertid inte möjlighet att genomföra ett sådant experiment.⁸ I stället använder vi en metod som går ut på att undersöka elever i fristående respektive kommunala gymnasieskolor som är jämförbara i termer av de variabler vi kan observera och som sannolikt har betydelse för elevernas skolval och studieprestationer. Målet är att den kvarvarande skillnaden mellan elever i fristående och kommunala skolor ska avspegla just friskoleeffekten, och inte skillnader i begåvning, familjebakgrund eller andra förutsättningar. En svaghet med en sådan strategi är att vi aldrig kan vara säkra på att vi har tillgång till all relevant bakgrundsinformation som avgör skolval och studieprestationer. En styrka med vår studie är dock att vi genom svenska registerdata har tillgång till stora mängder information om hushållens disponibla inkomster, föräldrarnas utbildningsnivå, elevernas kön, födelseort och studieprestationer i grundskolan. Dessutom har vi kunskap om elevernas rangordning av olika typer av skolor i ansökningarna till gymnasiet.

Det visar sig att informationen om rangordningen av skolor kan användas för att förbättra jämförbarheten mellan elever i skolor med olika huvudmän i betydande utsträckning. I tabell 1 visar vi skillnaderna med avseende på en mängd bakgrundsvariabler mellan elever i fristående respektive kommunala gymnasieskolor före (kolumn 1) och efter (kolumn 2) att vi begränsat vår undersökning till elever som har angivit både en kommunal och en fristående skola bland de två högst rankade gymnasiealternativen.⁹ I jämförelsen mellan kolumnerna ser vi att de statistiskt säkerställda skillnaderna är betydligt fler och större innan vi inför denna

3. Se även Böhlmark och Lindahl (2015) för referenser till tidigare studier om friskolor på grundskolenivå.
4. Hennerdal m.fl. (2018) fann att den uppmätta positiva effekten på elevernas skolresultat inte längre var statistiskt säkerställd när de inkluderade kontrollvariabler för skolelevernas sammansättning. Förändringarna i elevsammansättning mellan skolor, när friskolornas andel ökar, kan således vara en bidragande förklaring till de förbättrade skolresultaten över lag i Böhlmark och Lindahls undersökning.
5. De använder skillnaden i betyg mellan ämnen som inte har nationella prov och ämnen som har nationella prov, för att mäta generös betygsättning. De använder även elevernas resultat på de externt rättade TIMSS-proven.
6. Andra undersökningar som finner tecken på mer generös betygsättning inom friskolor är till exempel Wikström och Wikström (2005), Vlachos (2019), Skolverket (2019a) och Skolverket (2019b).
7. I USA förekommer lottnings till så kallade charter schools som är mycket eftersökta. Chabrier m.fl. (2016) beskriver den här typen av forskning och rapporterar att flera studier funnit att eleverna som slumpats till att få plats i charter schools får bättre skolresultat än kontrollgruppen. Eftersom det bara är skolor med fler sökande än platser som använder sig av lottnings, vet vi inte om resultatet skulle bli detsamma för andra charter schools.
8. Vi har prövat att använda antagningsgränser som slumpmässig fördelare av skolor. Elever som hade meritpoäng precis ovanför antagningsgränsen till en fristående gymnasieskola jämfördes då med elever som hade meritpoäng precis nedanför. Tyvärr gav dessa estimeringar osäkra resultat, sannolikt på grund av att det blev för små grupper av elever att undersöka med den här metoden, se Edmark och Persson (2021).
9. Vi anser det rimligt att tolka det som att eleverna efter denna begränsning är likartade i den meningen att de inte uppvisar någon stark motvilja mot att gå i vare sig fristående eller kommunal gymnasieskola.

Tabell 1. Skillnaden i bakgrundsvariabler mellan elever i gymnasiefriskolor och kommunala gymnasieskolor.

	Alla elever oavsett rangordning	Elever som rangordnat fristående och kommunal gymnasieskola
	(1)	(2)
Hushållets disponibla inkomst	15 535***	2855
Egenföretagande förälder	0,008***	0,003
Arbetslös förälder	0,025***	0,007*
Högutbildad förälder	0,004	-0,004
Båda föräldrar födda i Sverige	-0,037***	0,001
En förälder född i Sverige	0,020***	0,001
Ingen förälder född i väst	0,014***	0,000
Född i Sverige	-0,004***	0,002
Född i väst	0,002***	-0,002
Född i icke-väst	0,001*	0,000
Kvinna	0,026***	-0,005
Friskola i åk 9	0,095***	0,014***
Meritvärde i åk 9	-1,800***	-0,200
Högt provresultat i MA åk 9	-0,009***	-0,001
Högt provresultat i SV åk 9	0,003	0,002
Högt provresultat i EN åk 9	0,024***	0,008*
Storstadskommun	0,220***	0,042***
Tät kommun	-0,149***	-0,044***
Glesbygdskommun	-0,071***	0,000
<i>Observationer</i>	<i>296 890</i>	<i>72 745</i>

Not: Datamaterialet består av elever som påbörjat ett studie- eller yrkesförberedande gymnasieprogram direkt efter årskurs 9. Kolumnerna visar skillnaden för elever i friskolor gentemot elever i kommunala skolor. Hushållets disponibla inkomster är beräknade per individ och i fasta priser med 2016 som basår. Meritvärdet i årskurs 9 sträcker sig från 0 till 320. Med "högt provresultat" avses betyget A eller MVG på nationella prov i årskurs 9. Alla övriga variabler är kategorivariabler. Alla variabler mäts under det år som studenten börjar gymnasiet, dvs. samma år de fyller 16 år. *** p<0,005, ** p<0,01, * p<0,05.
Källa: Edmark och Persson (2021).

10. Forskningsstudien i sin helhet är begränsad till elever som påbörjar ett yrkes- eller högskoleförberedande program direkt efter årskurs 9. Anledningen till att elever i introduktionsprogram exkluderas är att dessa program sällan gavs av fristående gymnasieskolor under den period vi undersöker.

11. Till viss del är det den geografiska dimensionen av skoletableringar som driver den ökade jämförbarheten. En hel del elever har helt enkelt ingen fristående gymnasieskola inom rimligt avstånd.

12. I Edmark och Persson (2021) testas vi även en alternativ specifikation utan rangordningsrestriktionen.

begränsning.¹⁰ Bland de större skillnaderna i kolumn 1 kan nämnas att friskoleleverna i genomsnitt kommer från familjer med högre disponibel inkomst men också oftare har åtminstone en arbetslös förälder, samt att de oftare har minst en svenskfödd förälder, men mer sällan två. De gick oftare i en friskola i årskurs 9, och de bor oftare i storstadskommuner. Vissa skillnader kvarstår i kolumn 2. Det gäller framför allt om eleven bor i en storstadskommun eller tätbefolkad kommun, och sannolikheten att ha gått i en friskola i årskurs 9.¹¹ Det finns även kvarstående svagt statistiskt signifikanta skillnader i sannolikheten att ha en arbetslös förälder och att ha fått ett högt betyg på nationella

provet i engelska i årskurs 9. Dessa skillnader är dock små.

För att minska risken att de återstående skillnaderna snedvrider våra skattningar, använder vi en kombinerad regressions- och matchningsanalys för att estimerar effekten av att gå på en fristående gymnasieskola för de elever som rangordnat både en fristående och en kommunal gymnasieskola i sin ansökan.¹² Matchningen syftar till att förbättra balansen och överlappningen mellan grupperna ytterligare, och i den multipla regressionsanalysen kontrollerar vi bland annat för de bakgrundsvariabler vi presenterat i tabell 1. En av de viktigaste bakgrundsvariablerna vi använder oss av är elevens tidigare stu-

Faktaruta 1. Regressions- och matchningsanalys.

För att komma så nära som möjligt en kausal effekt av att gå på en fristående gymnasieskola tillämpar vi en metod för att mäta skolors mervärde som använts i flera tidigare studier, bland annat i Dobbie och Fryer (2020) och Hinnerich och Vlachos (2017). Metoden genomförs i huvudsakligen två steg. I det första steget genomförs en matchning på en handfull olika bakgrundsvariabler som kan tänkas vara viktiga för att förklara vilken skola man går i. Vi använder följande variabler i vår huvudanalys:

- kön
- föräldrarnas födelseland (tre dummyvariabler)
- meritvärde i årskurs 9 (fem dummyvariabler)
- regionen där eleven gick i årskurs 9.

Alla möjliga kombinationer av dessa variabler bildar en cell. Efter matchningen

behåller vi endast de individer som befinner sig i en cell som innehåller både elever i fristående gymnasieskolor och elever i kommunala gymnasieskolor. På så sätt undviker vi extrapolering över kombinationer av ovanstående variabler där det inte finns variation i vilken typ av gymnasieskola man gått i.

Efter att vi eliminerat de individer där vi inte har överlappning i ovanstående variabler väntas de kvarvarande individerna vara mer jämförbara än om vi använt hela datamaterialet. Elimineringen efter matchningen påverkar dock inte antalet observationer i någon större utsträckning eftersom vi i vår huvudanalys redan begränsat oss till att endast inkludera de individer som rangordnat både en friskola och en kommunal skola bland sina två första val.

Det andra steget i metoden består av att köra multipla regressioner som estimerar

mervärdet av att gå på en vis typ av skola. I dessa regressioner inkluderar vi en mängd olika variabler som kan påverka både valet av skola och de utfall vi studerar. De mest centrala kontrollvariablerna är elevens tidigare studieprestationer, eftersom dessa avspeglar nivån på elevens studieförmåga när den kommer till den nya gymnasieskolan. Effekten vi estimerar kan på så sätt tolkas som mervärdet av den nya gymnasieskolan. De tidigare studieprestationerna representeras av flexibla funktioner av meritvärdet och kategorivariabler för resultat på nationella prov. Vi inkluderar även kontrollvariabler för elevens skola i årskurs 9, gymnasieprogram, kommunen där man går i gymnasiet, kohort och om man kom in eller ej på sitt förstaval. I regressionerna inkluderar vi även variablerna i tabell 1.

dieprestationer, vilka möjliggör för oss att estimerar gymnasieskolans mervärde (*added value*), det vill säga det bidrag gymnasieskolan ger till elevens utveckling givet den nivå man uppvisar när man påbörjar gymnasiestudier. Den empiriska metoden beskrivs närmare i faktaruta 1, och vilka slutsatser om orsakssamband som kan dras av metoden diskuteras vidare i faktaruta 2.

Oklart om högre betyg motsvarar bättre prestationer

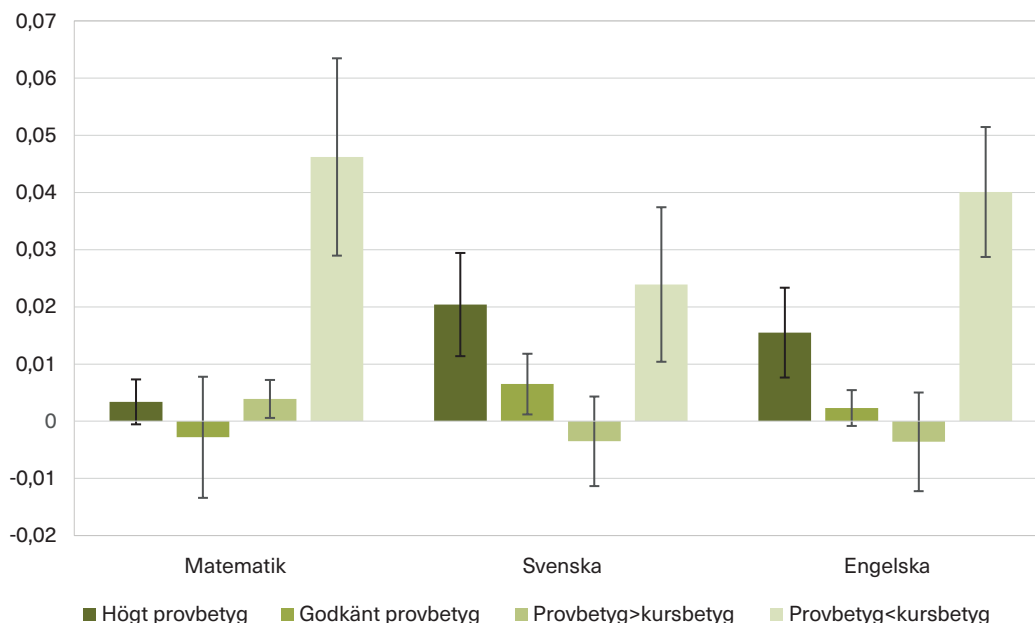
Eftersom Hinnerich och Vlachos (2017) fann tydliga tecken på generös poängsättning i fristående gymnasieskolor när de jämförde skolornas rättning av nationella prov med Skolinspektionens rättning, anser vi det intressant att inleda med en presentation av just resultaten på nationella prov. Vi har inte tillgång till Skolinspektionens rättning, utan i stället studerar vi relationen mellan provresultaten (enligt skolornas egen rättning) och elevernas slutbetyg på motsvarande kurs. Tanken är att det övergripande mönstret kan ge en fingervisning om huruvida eventuella uppmätta friskoleeffekter drivs av skillnader i studiepre-

stationer eller skillnader i hur generöst prov rättas och betyg sätts.

Vi börjar dock med att undersöka skillnader med avseende på provresultaten i sig; om andelen som får ett högt provbetyg, respektive andelen som får minst godkänt, skiljer sig åt mellan fristående och kommunala gymnasieskolor, efter att vi med hjälp av vår kombinerade matchnings- och regressionsmetod justerat för andra skillnader mellan eleverna. Resultaten, som sammanställs i figur 1, tyder på att elever i friskolor i genomsnitt oftare får ett högt provbetyg i svenska och engelska, och lite oftare klarar gränsen för godkänt i svenska. Sannolikheten att få ett högt provbetyg är drygt 2 procentenheter högre för svenska och något mindre än så för engelska. I ljuset av att endast cirka 10 procent av eleverna i vårt analysmaterial får höga betyg på proven i de här ämnena utgör detta relativt stora skillnader. I ämnet matematik är det dock ingen skillnad mellan eleverna i fristående och kommunala skolor, åtminstone inte i våra mer detaljerade skattningar. I bakgrundsartikeln till denna rapport presenterar vi också resultaten av en mindre detaljerad variant av samma analys och finner då en liten, men statistiskt säkerställd, skillnad till fördel för friskolor även i matematik.¹³

13. Den positiva effekt som uppmäts i den mindre detaljerade analysen, där vi inte tar hänsyn till elevernas preferenser för fristående eller kommunala skolor såsom de uttrycks i deras gymnasieansökningar, är liten, ungefär 0,5 procentenheter. Effekterna för ämnena engelska och svenska är för samma skattning 2,3 respektive 1,8 procentenheter.

Figur 1. Effekten av att gå på fristående gymnasieskola på resultaten på nationella prov.

Anm: Figuren visar effekten av att gå på fristående gymnasieskola jämfört med en kommunal gymnasieskola, efter att vi genom matchnings- och regressionsmetoden kontrollerat för observerbara skillnader mellan eleverna. De vertikala strecken visar estimatens 95-procentiga konfidensintervall, det vill säga det intervall inom vilket effekten ligger med 95 procents säkerhet.
Källa: Edmark och Persson (2021).

Frågan är hur de här resultaten ska tolkas. Å ena sidan kan de avspegla att friskolorna är bättre på att lära ut just engelska och svenska, men inte matematik. Å andra sidan kan de avspegla att friskolor betygsätter proven mer generöst inom de ämnen där läraren har större frihetsgrader i den egna bedömningen (svenska och engelska) men inte i de ämnen där det går att göra en mer detaljerad rättningsmall (matematik). I Skolinspektionens (2013) egen granskning av de centralt rättade proven framkommer att skillnaderna gentemot den lokala rättningen är som störst på uppsatsdelarna i svenska och engelska i gymnasieskolan.¹⁴

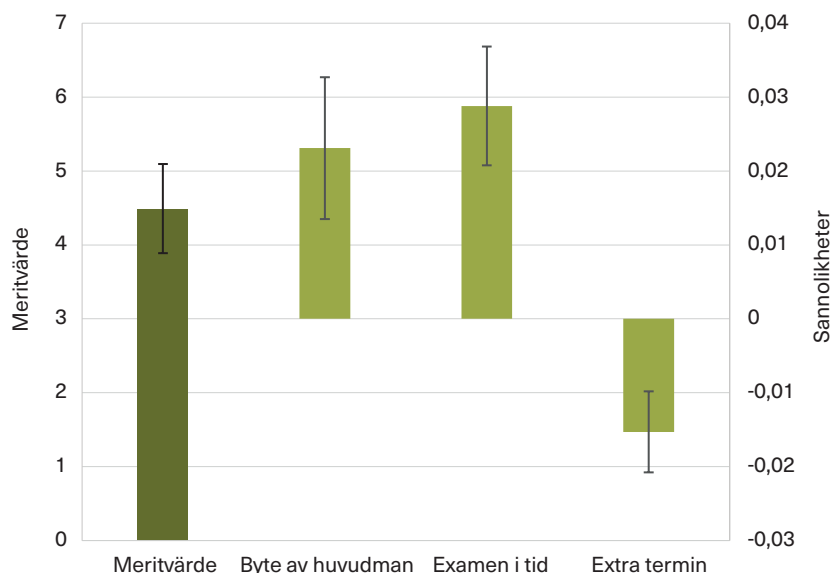
För att bättre förstå hur resultaten ska tolkas tittar vi på relationen mellan elevernas provbetyg och deras slutbetyg på motsvarande kurs. Närmare bestämt undersöker vi andelen som fått ett högre provbetyg än kursbetyg, respektive andelen som fått ett lägre provbetyg än kursbetyg. Även dessa resultat visas i figur 1. Eftersom det inte bara är resultatet på nationella proven som ligger till grund för elevernas slutgiltiga kursbetyg är det rimligt att det finns en del diskrepanser mellan de två olika måtten på studieprestation. Vi finner dock att elever på fristående gymnasieskolor har en systematisk större sannolikhet att få ett *högre* kursbetyg än prov-

betyg, och att detta gäller i alla tre ämnena. Samtidigt finner vi inte motsvarande mönster åt andra hållet; friskolor tenderar inte att ge ett *lägre* kursbetyg än betyget på nationella prov. Skillnaderna verkar alltså inte bero på att friskolorna har en mer flexibel betygsättning generellt. Vi kan givetvis inte helt utesluta att elever på friskolor i grunden har en viss typ av begåvning som nationella prov är dåliga på att fånga upp – även om vi gjort vårt bästa för att kontrollera för observerbara faktorer som skulle kunna samvariera med denna begåvning. Samtidigt stämmer det mönster vi ser i form av högre kursbetyg än provbetyg också väl in på den bild av generös betygsättning som givits av tidigare forskning och i Skolverkets rapporter.

Uppgraderingen är som mest omfattande inom matematik – där andelen som får ett högre kursbetyg än provbetyg är ungefär 4,6 procentenheter högre än i kommunala skolor – följt av engelska på 4 procentenheter och svenska på drygt 2,4 procentenheter. Att skillnaden är högre inom ämnet matematik är rimligt i ljuset av den föregående diskussionen om färre frihetsgrader i rättningen av dessa prov; potentiella incitament att ge generösa betyg bör då i stället få relativt större genomslag på kursbetyget.

14. Vlachos (2019) utgår också ifrån att resultaten på nationella proven i matematik är förhållandevis rättvisande.

Figur 2. Effekten av att gå på fristående gymnasieskola på övriga gymnasieutfall.

Anm. Figuren visar effekten av att gå på fristående gymnasieskola jämfört med en kommunal gymnasieskola, efter att vi genom matchnings- och regressionsmetoden kontrollerat för observerbara skillnader mellan eleverna. De vertikala strecken visar estimatens 95-procentiga konfidensintervall, det vill säga det intervall inom vilket effekten ligger med 95 procents säkerhet. Observera att meritvärdeseffekten ska läsas av på vänster axel, medan övriga effekter avläses på höger axel.

Källa: Edmark och Persson (2021).

I figur 2 visar vi friskoleeffekten på meritvärdet i slutet av gymnasiet och övriga utfall under och strax efter gymnasietiden. Liksom för alla resultat gäller att vi kontrollerar för elevernas bakgrund, inklusive deras studieresultat på högstadiet, för att få så jämförbara grupper av elever som möjligt (se fakturata 1). Resultatet i figuren visar att elever i friskolor går ut gymnasiet med högre meritvärde än elever i kommunala skolor. Effekten är varken särskilt stor eller liten: elever i fristående gymnasieskolor klättrar 4 percentiler i betygsfördelningen (det vill säga 4 steg på en hundrigradig skala) jämfört med elever i kommunala gymnasieskolor. Vad gäller övriga utfall tyder våra resultat på att friskoleeleverna oftare byter till en kommunal skola än tvärtom, samt oftare går ut gymnasiet i tid och därmed även med lägre sannolikhet stannar kvar en extra termin. Notera att dessa effekter avläses på den högra axeln i figuren där värdet noll är placerat ungefär i mitten av skalan. Friskoleeffekten på sannolikheten att gå kvar en

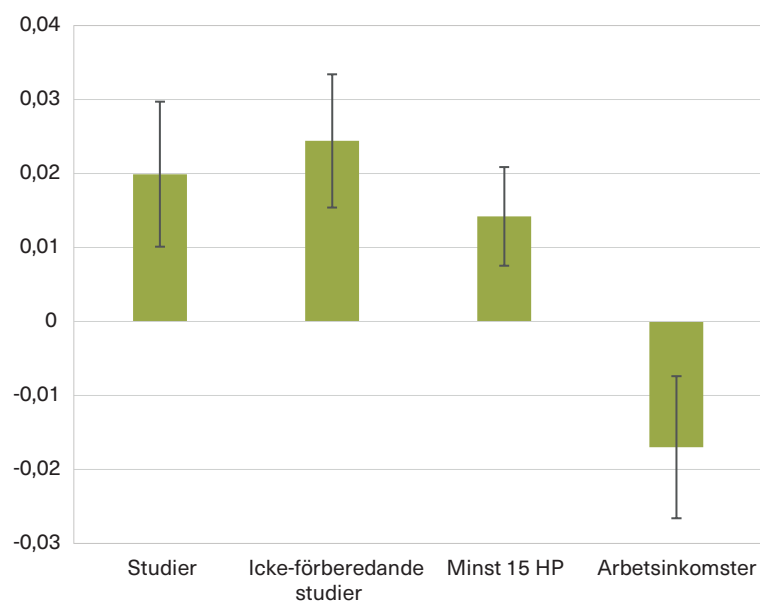
extra termin är alltså negativ.

Figur 3 visar att de förbättrade studieresultaten i gymnasiet ser ut att spilla över på en högre övergång till vidare utbildning. Resultaten i figuren tyder på att friskoleelever har ungefär 2 procentenheters större sannolikhet att vara registrerade i någon form av eftergymnasial utbildning. Resultatet gäller också om vi tar bort sådan typ av utbildning som i någon mån kan räknas som »repetition« av gymnasiet (komvux, arbetsmarknadsutbildning och sfi) och endast inkluderar »icke-förberedande studier«. Mer specifikt har friskoleeleverna ungefär 1,5 procentenheters större sannolikhet att ta minst 15 högskolepoäng under hösten året efter gymnasiet. De här effekterna är ganska stora med tanke på att andelen elever i vårt analysmaterial som tar minst 15 högskolepoäng under höstterminen året efter gymnasiet är ungefär 15 procent.¹⁵

Den högre övergången till vidare studier verkar i viss mån ersätta övergång direkt till arbetslivet: elever som

15. Anledningen till att vi mäter sannolikheten att studera halvfart och inte helfart är att det är ganska få elever som påbörjar universitetsutbildning direkt efter gymnasiet. Med halvfartsmåttet fångar vi upp en bredare grupp av individer, även de som bara avslutar delkurser eller delprov.

Figur 3. Effekten av att gå på fristående gymnasieskola på postgymnasiala utfall.

Anm.: Figuren visar effekten av att gå på fristående gymnasieskola jämfört med en kommunal gymnasieskola, efter att vi genom matchnings- och regressionsmetoden kontrollerat för observerbara skillnader mellan eleverna. De vertikala strecken visar estimatens 95-procentiga konfidensintervall, det vill säga det intervall inom vilket effekten ligger med 95 procent s akerhet.

K alla: Edmark och Persson (2021).

gått i fristående gymnasium har knappt 2 procentenhets lägre sannolikhet att ha en ordentlig arbetsinkomst året efter gymnasiet.¹⁶

Resultaten som presenteras i figur 1–3 tyder således på att det g r bättre för friskoleeleverna när det gäller meritvärde, provbetyg i svenska och engelska samt övergång till högre studier. Men de tyder också på att friskoleeleverna oftare f r högre kursbetyg i relation till sina provbetyg  n eleverna i kommunala skolor. Här vore det förstås intressant att veta hur mycket av skillnaderna i studieprestationer som beror på faktiska kunskapsf rb ttringar respektive generös betygsättning. För att göra det skulle vi behöva ha något m tt på kunskaper som kan fungera som ett ankare. Även om vi ovan argumenterat för att provbetyget i matematik sannolikt är ett mer tillförlitligt kunskapsm tt  n provbetygen i svenska och engelska, så vet vi inte om det  r ett perfekt m tt. Dessutom är det naturligtvis begränsat i och med att det bara m ter kunskaper i ett ämne.

Baserat på våra resultat kan vi således varken utesluta att friskoleeleverna har lärt sig mer eller mindre än eleverna i de kommunala skolorna. De huvudsakliga slutsatserna vi kan dra är att det tycks gå bra för friskoleeleverna sett till gymnasieresultat och övergång till högre studier och att det finns starka indikationer på mer generös betygsättning i friskolorna. Vi återkommer till detta när vi diskuterar policyrekommendationer.

Resultat för olika grupper av elever och skolor

Vi har även undersökt hur effekten av att gå i en fristående gymnasieskola varierar för olika elevgrupper. Analysmetoden är densamma som ovan, men analysen genomförs separat för olika grupper av elever med avseende på om de g r studie- eller yrkesförberedande program, om de  r födda i Sverige eller utomlands, för elever vars föräldrar har eller inte har eftergymnasial utbildning

16. Vi följer Forslund m.fl. (2017) och definierar »ordentliga arbetsinkomster» som minst hälften av den  rliga medianf rv rvsinkomsten bland 45- ringar.

Faktaruta 2. Effekt eller korrelation?

Inom samhällsvetenskaplig forskning är det ofta en utmaning att fastställa om ett uppmätt samband mellan två faktorer avspeglar ett orsakssamband eller om det beror på något annat, till exempel att en tredje faktor samtidigt påverkar båda faktorerna.

Även om vi kontrollerar för en mängd olika bakgrundsvariabler, genom matchnings- och regressionsmetoden, kan vi inte med säkerhet veta om vi fångat upp alla relevanta aspekter. Det är därför nödvändigt att fråga sig om de faktorer vi tar hänsyn till är tillräckliga för att säkerställa att de samband som vi uppmäter verkligen är effekter av att gå i en friskola.

För att undersöka detta använder vi en metod som har utvecklats av Oster (2019).

Metoden går ut på att analysera hur resultatet av analysen skulle påverkas givet olika antaganden om hur de skillnader mellan eleverna som vi *inte* kan observera i datamaterialet ser ut, och i synnerhet hur de förhåller sig till de skillnader som vi *kan* observera i datamaterialet. Genom att uppskatta hur resultatet för »friskoleeffekten« skulle förändras om de icke-observerade skillnaderna mellan jämförgrupperna var till exempel lika stora som, dubbelt så stora som, eller hälften så stora som, de observerade skillnaderna, får vi fram mått på hur känsliga resultaten är för utelämnade aspekter.

När vi applicerar Oster-metoden på vårt undersökningsmaterial finner vi att våra resultat med stor sannolikhet kommer nära

en reell friskoleeffekt, snarare än att den fångar icke-observerade skillnader mellan jämförgrupperna. Det ska dock understrykas att resultaten inte är lika säkra som om de hade kommit från ett experiment där slumpen hade avgjort vem som hamnade i fristående respektive i kommunal skola. Med andra ord kan vi inte veta alldeles säkert om det finns någon icke-observerbar skillnad mellan eleverna som påverkar resultaten och som vi inte lyckats ta hänsyn till.

och i olika delar av fördelningen av grundskoleslutbetyget. Vi undersöker också om effekterna skiljer sig åt mellan skolor som drivs som aktiebolag och friskolor som drivs i annan form. I detta avsnitt rapporterar vi de resultat som vi finner mest intressanta. De fullständiga resultaten finns i Edmark och Persson (2021).

EFFEKTER FÖR OLIKA ELEVGRUPPER
Friskoleeffekten i form av högre slutbetyg från gymnasiet gäller för alla elever oavsett deras föräldrars utbildningsnivå, elevens födelseland eller deras meritvärden i årskurs 9. Den positiva friskoleeffekten finns för elever som går såväl högskoleförberedande som yrkesförberedande program, även om effekten i genomsnitt är större i högskoleförberedande program. Effekten är också något större i friskolor som organiseras som aktiebolag.

Elever som går yrkesförberedande program tycks påverkas särskilt starkt av att gå i friskola när det gäller övergång till eftergymnasiala studier. Effekten avspeglar en högre sannolikhet att *påbörja* universitetsstudier, särskilt inom naturvetenskapliga ämnen. För dessa elever ser det ut som att eftergymnasiala studier i viss mån ersätter jobbstarten eftersom den negativa effekten på sannolikheten att ha arbetsinkomster är särskilt stor för denna grupp. När vi jämför effekten på att lyckas ta universitetspoäng motsvarande minst halvtidsstudier ser vi emellertid inte några skillnader mellan elever som gått yrkesförberedande och högskoleförberedande program.

Slutligen indikerar våra resultat att det mönster som tyder på generös betygsättning – det vill säga att friskoleeleverna oftare får ett högre kursbetyg än betyget på motsvarande nationellt prov än eleverna i kommunala skolor – gäller för alla elevgrupper i matematik och engelska, och i stort sett i alla elevgrupper i svenska. Liksom för genomsnittseffekterna går det inte att säga hur stor del av de förbättrade studieprestationerna som avspeglar bättre kunskaper eller generös betygsättning. I alla ämnen är det aktiebolagsskolorna som driver det här mönstret, och vi ser inte någon effekt för elever i andra typer av friskolor.

EFFEKTER FÖR OLIKA SKOLOR
För att ta reda på vilken skolnivåvariation som döljer sig bakom den ovan uppmätta friskoleeffekten, kompletterar vi analysen med en undersökning av specifika effekter för varje fristående gymnasieskola.

Resultaten visar att det finns ganska stora skillnader i storleken på de uppskattade friskoleeffekterna. Det gäller framför allt elevernas slutbetyg i gymnasiet, sannolikheten att få minst godkänt på nationella proven i matematik och sannolikheten att få ett högre kursbetyg i matematik än motsvarande betyg på nationella proven. Det betyder att friskolesektorn rymmer en betydande variation.¹⁷ Även om genomsnittseffekten på exempelvis slutbetyget är positiv, förekommer det friskolor för vilka den uppskattade effekten är negativ. Det kan därför vara på sin plats att understryka att de slutsatser vi drar gäl-

17. Vi finner även en avsevärd variation bland kommunala gymnasieskolor; här finns också skolor med höga slutbetyg och starka tecken på generös betygsättning. I genomsnitt kännetecknas dock de kommunala skolorna av lägre slutbetyg och mindre tecken på generös betygsättning än vad som gäller för genomsnittet av friskolor.

»En tolkning är att problemet med generös betygsättning i synnerhet gäller fristående skolor med en låg andel utbildade lärare.«

ler friskolesektorn i genomsnitt, jämfört med genomsnittet bland de kommunala skolorna. Med andra ord: att det finns tecken på generös betygsättning i friskolesektorn över lag betyder inte att det förekommer generös betygsättning inom *varje* friskola. Detsamma gäller för de kommunala skolorna.

Ett annat intressant mönster är att det verkar vara de skolor som har en lägre andel lärare med pedagogisk utbildning som är drivande bakom både den positiva effekten på meritvärdet och på den ökade sannolikheten att få ett *högre* kursbetyg än motsvarande provbetyg i matematik. Men det finns inget samband mellan andelen lärare med pedagogisk utbildning för effekten på att få ett *lägre* kursbetyg än provbetyget (den effekten är liten för alla skolor). En tolkning är att problemet med generös betygsättning i synnerhet gäller fristående skolor med en låg andel utbildade lärare. Dessa skolor ger högre meritpoäng, men har inte bättre resultat på nationella provet i matematik. De sätter också i större utsträckning ett högre kursbetyg än provbetyget inom matematik.

Vilka slutsatser kan vi dra av våra resultat?

Det är en komplicerad uppgift att utvärdera hur elevernas kunskaper och eftergymnasiala beslut påverkas av att gå i en fristående i stället för en kommunal gymnasieskola. Eleverna väljer själva vilka skolor de vill ansöka till, vilket innebär att elever i olika typer av skolor kan skilja sig åt i dimensioner som är både observerbara och icke-observerbara för forskaren. Tidigare studier tyder dessutom på att fristående skolor över lag är mer generösa vid betygsättning och rättning av nationella prov, vilket försvårar utvärderingen av friskolornas bidrag till elevernas kunskapsutveckling.

Vi har angripit uppgiften genom att skapa jämförelsegrupper av elever med så likartade bakgrundsfaktorer som möjligt, och studerat olika mått på studieprestationer som kan antas vara mer eller mindre påverkade av skolornas incitament att ge generösa betyg. Vi har även studerat effekterna på eftergymnasiala studier och arbetsmarknadsutfall.

Resultaten tyder på att friskolor har en viss positiv effekt på lärarbedömda prestationer, såsom elevernas slutbetyg och vissa nationella provresultat i gymnasiet (svenska och engelska). Vi finner också, i linje med tidigare studier, stöd för att friskolorna bedömer elevernas kunskaper mer generöst. Denna slutsats

är baserad på mönster i data som tyder dels på att friskoleelevernas kursbetyg oftare sätts högre än motsvarande provbetyg, dels på att friskoleelever tenderar att få bättre resultat på de nationella proven i engelska och svenska, men inte i matematik. Den generösa bedömningen ser vidare ut att vara vanligare bland fristående skolor med en låg andel pedagogiskt utbildade lärare.

Vi finner vidare att elever som gått i friskola har en högre sannolikhet att påbörja eftergymnasiala studier och ta högskolepoäng motsvarande minst halvfartsstudier. Det tyder på att ett högre betyg kan ha positiva konsekvenser för elevernas slutliga utbildningsnivå – även om det finns en risk att detta drivs av en mer generös betygsättning.

På basis av vår undersökning går det inte att säga hur mycket av de bättre skolresultaten i friskolorna som beror på generös betygsättning och hur mycket som beror på kunskapskillnader. Analysen av Hinnerich och Vlachos (2017) tyder på att friskoleelever presterar bättre utifrån lärarbedömda nationella provresultat, men sämre när Skolinspektionen rättar proven. Men eftersom deras analys baseras på ett urval av skolor vet vi inte med säkerhet om de resultaten gäller för friskolesektorn över lag.

Slutligen vill vi understryka att både vår undersökning och tidigare studier tyder på att friskolor i genomsnitt sätter betyg mer generöst, åtminstone på gymnasienivå – även om vi här inte haft möjlighet att exakt kvantifiera storleken på denna generositet. Den alltför generösa betygsättningen är ett problem i sig, eftersom den snedvrider selektionen både till arbetsmarknad och till högre utbildning. För att bedömningen av elever ska bli mer likvärdig behövs därför ett mer stabilt ankare än vad som utgörs av dagens nationella prov. Vår analys ger stöd för en övergång till digitala nationella prov med extern rättning, eftersom det sannolikt ger ett bättre ankare än om proven rättas på skolorna. Som en följd torde förutsättningarna stärkas för uppföljning av skillnader mellan provresultat och betyg, såväl som för forskning om skolväsendet och utbildningens kvalitet. Ett förslag på hur extern rättning kan genomföras i praktiken har överlämnats av Skolverket till regeringen tidigare i år. Extern rättning löser visserligen inte problemen inom ämnen som inte omfattas av nationella prov, men är ändå ett steg i rätt riktning.

Referenser

- Böhlmark, Anders och Mikael Lindahl (2015). »Independent Schools and Long-run Educational Outcomes: Evidence from Sweden's Large-scale Voucher Reform«. *Economica* 82(327), 508–551.
- Chabrier, Julia, Cohodes, Sarah och Philip Oreopoulos (2016). »What Can We Learn from Charter School Lotteries?« *Journal of Economic Perspectives* 30(3), 57–84.
- Dobbie, Will och Roland G. Fryer (2020). »Charter Schools and Labor Market Outcomes«. *Journal of Labor Economics* 38(4), 915–957.
- Edmark, Karin och Lovisa Persson (2021). »The impact of attending an independent upper secondary school: Evidence from Sweden using school ranking data«. *Economics of Education Review* 84, 102148.
- Forslund, Anders, Liljeberg, Linus och Olof Åslund (2017). »Flykting- och anhöriginvandrades etablering på den svenska arbetsmarknaden«, IFAU-rapport 2017:4.
- Hennerdal, Pontus, Malmberg, Bo och Eva K. Andersson (2018). »Competition and School Performance: Swedish School Leavers from 1991–2012«. *Scandinavian Journal of Educational Research*, DOI: 10.1080/00313831.2018.1490814.
- Hinnerich, Björn Tyrefors och Jonas Vlachos (2017). »The impact of upper-secondary voucher school attendance on student achievement. Swedish evidence using external and internal evaluations«. *Labour Economics* 47, 1–14.
- Oster, Emily (2019). »Unobservable Selection and Coefficient Stability: Theory and Evidence«. *Journal of Business & Economic Statistics* 37(2), 187–204.
- Regeringens proposition 1992/93:230. Valfrihet i skolan.
- Skolinspektionen (2013). Olikheterna är för stora: Omrättning av nationella prov i grund- och gymnasieskola, 2013. Redovisning av regeringsuppdrag Dnr U2011/6544/GV.
- Skolverket (2019a). »Analyser av likvärdig betygssättning mellan elevgrupper och skolor. Jämförelser mellan betyg och nationella prov i årskurs 9«. Rapport 475.
- Skolverket (2019b). »Grundskolors systematiska avvikelser i betygsresultat och elevers gymnasieresultat«. Promemoria, Dnr: 2018:01481.
- Vlachos, Jonas (2019). »Trust-Based Evaluation in a Market-Oriented School System«, i Magnus Dahlstedt och Andreas Fejes (red.) *Neoliberalism and Market Forces in Education: Lessons from Sweden*. Routledge.
- Wikström, Christina och Magnus Wikström (2005). »Grade inflation and school competition: an empirical analysis based on the Swedish upper secondary schools«. *Economics of Education Review* 24(3), 309–322.

SNS Förlag
Box 5629, 114 86 Stockholm
Telefon: 08-507 025 00
info@sns.se www.sns.se

SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle – är en oberoende ideell förening som genom forskning, möten och utbildning bidrar till att ledande beslutsfattare i näringsliv, politik och offentlig förvaltning kan fatta välgrundade beslut baserade på vetenskap och saklig analys. 280 ledande företag, myndigheter och organisationer är medlemmar i SNS.